

Opinia
na temat rozprawy
Nargis Karimovej
zatytułowanej
ПРОСТРАНСТВО КАК КАТЕГОРИЯ
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА
(НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, ПОЛЬСКОГО И ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКОВ)
w ramach specjalności 10.02.20 - сравнительно-историческое, типологическое и
сопоставительное языкознание

Przedstawiona do recenzji rozprawa Nargis Karimovej (**Каримова Наргис Ильхамбековна**) zatytułowana **ПРОСТРАНСТВО КАК КАТЕГОРИЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, ПОЛЬСКОГО И ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКОВ)** napisana w ramach specjalności: сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание w ramach starań o uzyskanie tytułu doktora nauk filologicznych jest niewątpliwie dziełem imponującym.

Rozprawę można lokować w szeroko rozumianym nurcie etnolingwistyki i językoznawstwa porównawczego. Badania nad językowym obrazem świata w Polsce i w Rosji rozwijają się od co najmniej dwóch dziesięcioleci i można wskazać wiele ich osiągnięć od prac teoretycznych, przez publikacje popularne po słowniki i leksykony. Nie można nie wspomnieć tu twórcy polskiej (lubelskiej) szkoły etnolingwistycznej J. Bartmińskiego w polskim językoznawstwie, ale także A. Wierzbickiej, W. Chlebdy, R. Tokarskiego i innych, i S. Tołstajej czy E. Kubriakowej i wielu innych w rosyjskim. Wszyscy ci naukowcy, którym koncepcja językowego obrazu świata zawdzięcza intensywny rozwój, znaleźli swoje miejsce w rozprawie Nargis Karimovej. Jeśli chodzi o Tadżykistan, język tadżycki i kulturę tadżycką, której język jest odzwierciedleniem – jak wspomina sama Autorka – takie badania są dopiero

w początkowym stadium. Tym większa pochwała należy się Autorce, że podjęła się eksploracji dziewiczego terenu. Aby swoje badania umotywować i posadzić w odpowiednim otoczeniu i kontekście naukowym, zebrała i omówiła niezwykle bogatą literaturę przedmiotu, umiejętnie ją zestawiała, skonfrontowała i zinterpretowała. To kompetencja dojrzałego badacza. Nie wystarczy bowiem wymienić dotychczasowe osiągnięcia i je streścić. Dopiero wtedy analiza jest właściwa, stanowi postęp w nauce, gdy umie się w osiągnięciach innych zobaczyć asocjacje, podobieństwa i różnice, braki i niedostatki, które warto uzupełnić. Takimi umiejętnościami charakteryzuje się Nargis Karimova. Jej omówienie dotychczasowego stanu badań w rozdziale I czyta się z przyjemnością i z zaciekawieniem. Nawet bowiem osobom zaznajomionym dobrze z tematyką językowego obrazu świata rozdział ten przynosi nowe perspektywy spojrzenia na badania. Już w tym rozdziale największą ciekawość budzą zapowiedzi porównań tadżyckich, z którym dotąd nikt ani języka polskiego, ani języka rosyjskiego, a tym bardziej obu tych języków nie porównywał. Dla czytelnika tej lingwistyczno-kulturowej rozprawy, który rozumie, że język odzwierciedla świadomość językową i kulturową ludzi mówiących tym językiem, i który zna te dwa w sporej mierze już opracowane etno- i kulturolingwistycznie języki, zapowiedź porównań z egzotycznym wszak dla typowego slawisty tadżyckim, jest perspektywą wzmagającą zainteresowanie rozstrzygnięciami proponowanymi przez Nargis Karimovą.

Jako centrum swych badań, omówień praktycznych, analiz i interpretacji Nargis Karimova postanowiła uczynić „przestrzeń” i jej różnorodne konceptualizacje. Swoim badaniom poddała pojęcie przestrzeni aktualizowane i konceptualizowane w różnych dziedzinach i na różnych poziomach językowego wyrażenia: w semantyce, leksyce, morfologii i paremiologii. Już na początku dysertacji Autorka wskazuje dla każdego z języków mocne (w znaczeniu często badane, posiadające wyraźne umocowanie w rozważaniach naukowców) aspekty poddanych eksploracji faktów językowych i słabe strony badań. Wskazuje ogólną skromność etnolingwistycznych i kognitywnych badań tadżyckich i z kolei silną pozycję badań morfologicznych (gramatycznych) w Polsce, wobec w zasadzie braku takich analiz w literaturze rosyjskojęzycznej. Rosyjskojęzyczne badania skupiają się na leksyce. Oczywiście, takie założenie ma odzwierciedlenie w metodologii przyjętej w dysertacji N. Karimovej. Każda bowiem z tych dziedzin wymaga innego podejścia, innych pytań w ankietach, innych podstaw analizy. Autorka wybiera i zestawia słowa-klucze, buduje gniazda słowotwórcze i pola semantyczne. To wszystko ma jej pozwolić wskazywać

podobieństwa i różnice między konceptualizacjami przestrzeni w trzech wziętych na warsztat językach. Przestrzeń pojmuje nie tylko jako termin lingwistyczny, ale rozpatruje go również jako wartość filozoficzną, wartość istotną dla funkcjonowania świata i życia człowieka. Pojęcie przestrzeni w lingwistyce omawia bardzo szeroko – pod względem etymologicznym, semantycznym, słowotwórczym, bada synonimy i kontekst w wyrażeniach i zwrotach, frazeologizmach i przysłowiaach, wreszcie użycie przez użytkowników języków. Dzięki temu można stwierdzać, czy owe pola i gniazda mają miejsca wspólne, czy się w sobie zawierają, czy ledwie stykają, czy też ostatecznie są całkowicie rozłączne.

Ważne, że w samych swoich założeniach Autorka rozumie przestrzeń bardzo szeroko, widząc jej różnorodne konceptualizacje i w sensie danych „terenowych” (jeśli można by je tak nazwać) i w sensie relacji międzyludzkich. Dlatego istotne są w jej rozważaniach precystwienia: swój – obcy, ojczyzna – obczyzna, daleko – blisko, góra – dół itp. Oczywiście, w dalszej części swojej dysertacji Nargis Karimova wyraźnie wskazuje, iż każdy z badanych języków ma silniejsze i słabsze konceptualizacje, że zresztą nie wszystkie, szczególnie te bardziej „pojęciowe” (może należałoby powiedzieć abstrakcyjno-pojęciowe) kategorie, są w tych konkretnych językach obecne. W każdym z tych przypadków interesująco te fakty analizuje i interpretuje.

Nargis Karimova szczegółowo charakteryzuje ankietowanych, którymi dla wszystkich trzech języków są studenci. Ciekawostką dla czytelnika rozprawy jest konstatacja na temat studentów w Tadżykistanie, którzy jak informuje Autorka w większości wybrali język rosyjski jako język wypełniania ankiety, choć byli wśród nich nosiciele języka tadżyckiego jako ojczystego (których Karimova odróżnia od osób o bardzo dobrej znajomości danego języka, co jest zgodne z tendencjami współczesnej światowej glottodydaktyki), a jednak co ciekawe, wyziera z tych ankiet tadżycki punkt widzenia, obraz świata. Można by uznać ten fakt za pewne zaprzeczenie teorii JOS, ale ostatecznie fakt ten potwierdza tezę, że większe znaczenie ma zakorzenienie w języku rodzimym, ojczystym niż w aktualnie użytym.

Ankieta została przez Nargis Karimovą skonstruowana odpowiednio. Pierwsza część zawiera pytania socjo-biograficzne, w drugiej pyta o asocjacje i definicje wybranych słów, wreszcie w trzeciej proponuje ankietowanym wskazanie frazeologizmów i przysłów ilustrujących badane fakty. Trzecia część miała służyć uwiarygodnieniu zebranych faktów językowych znalezionych w korpusach (zresztą dla języka tadżyckiego, co podkreśla Autorka, właściwie nieistniejących). Niestety, co potwierdza i moje badania robione przy innej okazji i z innych powodów, młodzi ludzie – a takimi są ankietowani, skoro to studenci –

absolutnie nie znają i nie używają bardzo wielu wyrażań, zwrotów, fraz, nie mówiąc o przysłowiaach, które stają się, a właściwie już są skansenem językowym, skarbem zamkniętym w podziemiach bez udostępniania go publiczności.

W drugim rozdziale sporo uwagi poświęca Autorka mitologii – porównuje mity słowiańskie ze względu na języki polski i rosyjski i irańskie (czy może częściowo perskie) z uwagi na język i kulturę tadżycką. W mitach tych znajduje wiele podobieństw, ale poszukuje też różnic, dostrzegając z kolei wiele analogii mitologii słowiańskich do bałtyckich i skandynawskich i do innych indoeuropejskich. Wskazuje ważne dla siebie i swoich badań wskaźniki mitów, jak np. wyłanianie się świata z chaosu czy pierwotną nierozdzielność człowieka i natury, a właściwie może należałoby powiedzieć jego niewyodrębnialność z natury, co ma zdecydowane przełożenie na późniejsze rozumienie przestrzeni. I tu więc widoczna jest umiejętność naukowczyni do analiz, porównań, dostrzegania asocjacji i odnajdowania wspólnych miejsc z pomijaniem błahych i nieistotnych w danym kontekście niuansów i drobnych odmienności, niemających wpływu na końcowe konkluzje.

Specjalną uwagę w odrębnym podrozdziale poświęca N. Karimova „domowi”, który jest w większości kosmologii miniaturą wszechświata, w której wszechświat odbija się jak w pomniejszającym zwierciadle, w którym nierozzerwalnie splata się sacrum i profanum.

Kolejny rozdział poświęcony jest interesującym analizom leksykologicznym i leksykograficznym. Autorka zaczyna od etymologii, szukając źródeł i pierwszych notowań słownictwa związanego z przestrzenią. Dalej bada pola semantyczne, wskazując niezwykle ważne zjawiska, ciekawe dla poszczególnych języków, jak np. fakt, że w języku rosyjskim wyraźnie przestrzeń ma konotacje wielkości, obszerności, ogromu (w czym można znaleźć odniesienia do ustaleń geopolityki), w języku polskim wszelkie konceptualizacje przestrzeni rodzą w zasadzie wyłącznie pozytywne konotacje, a w języku tadżyckim konotacje pozytywne i negatywne są naprzemienne. Niezwykle ciekawe są analizy Autorki pokazujące procesy „morfologizacji” pewnych leksemów – to znów świadczy o wyraźnym zmyśle i talencie analitycznym i zarazem syntetycznym Nargis Karimovej, gdyż zjawiska takie są często trudno uchwytnie i ich dostrzeżenie wymaga wnikliwości badawczej. Swoje obserwacje pod tym względem wykorzystuje badaczka do wskazania dominant w wartościowaniu przestrzeni w trzech omawianych językach. Zjawisko to zajmująco charakteryzuje także, konstruując odpowiednie pola semantyczne (leksykalno-semantyczne), które są nietatwe w opisie jako nieposiadające wyraźnych granic.

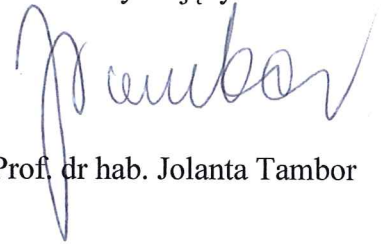
Dla czytelnika nieznającego języka tadżyckiego i słabo zaznajomionego z tadżyckimi tradycjami kulturowymi, a przede wszystkim z mitologią irańsko-perską, której znaczenie dla Tadżykistanu i jego kultury jest ogromne, nadzwyczaj interesujące są interpretacje Autorki, która w filozoficzno-poetyckich konotacjach wyrazu równoważnego przestrzeni upatruje potrzebę użytkowników języka tadżyckiego do zamieniania go i zastępowania innymi leksemami, łatwiej akceptowalnymi w codziennej komunikacji.

Należy stwierdzić, że Nargis Karimova do swoich badań przygotowała się zdecydowanie sumiennie i rzetelnie. Dobrała odpowiednich respondentów, ankiety przeprowadziła wśród sporej ich liczby, słowa-klucze do badań wskazała wszechstronnie – są wśród nich i wyrazy przestrzenne odpowiadające na pytanie „gdzie?”, jak i wyrazy kierunkowe, które wskazują kierunki przemieszczania przestrzennego, odpowiadając na pytanie „dokąd?”. Dla czytelników Polaków ciekawe są wnioski ankietowe, które wskazują, że tylko właściwie w tym języku w przestrzennych desygnacjach znajdują się pojęcia ojczyzny i narodu jako pojęcia centralne w budowanych polach, nawet w bliskim genetycznie rosyjskim takich odniesień nie znajdziemy jako centralnych. Tadżycki z kolei wyraźnie preferuje procesualność drogi, co zapewne jest/może być związane z koczowniczymi początkami narodu. Z kolei w rosyjskim Autorka wyraźnie dostrzega preferowanie przestrzeni jako wartości związanej z symbolami państwowymi. Między językami polskim i rosyjskim wyraźnie zarysowuje się różnica w wartościowaniu religii, która w polu przestrzeni dla języka polskiego posadawia się w pobliżu centrum, a dla języka rosyjskiego lokuje się na peryferiach.

Można by jeszcze długo wymieniać ważne i interesujące spostrzeżenia Nargis Karimovej czynione na podstawie wyników ankiet, analizy morfologicznej i semantycznej wyrazów z pola i gniazda przestrzeni, interpretacji paremiologicznej, kulturowej itd. itd. Oczywiście, w konkretnych przypadkach na pewno każdy z językoznawców zechciałby z Autorką dyskutować, ale warto podkreślić, że właśnie dyskutować. A dawanie asumptu do dyskusji jest największym osiągnięciem naukowca. Znaczący bowiem, że udało mu /jej się problem przedstawić dogłębnie i przy tym zajmująco. Nargis Karimova jest dojrzałą badaczką, naukowczynią, która świetnie potrafi wykorzystać dotychczasowe badania poprzedników i konfrontować je ze swoimi osiągnięciami.

Uważam, że Nargis Karimova zasługuje w pełni na stopień/tytuł doktora nauk humanistycznych i jednocześnie rekomenduję jej dysertację, choćby w obszernych częściach

do druku we wszystkich trzech językach. Skorzystają z jej ustaleń etno-, socjo- i psycholingwisty oraz badacze aksjologii językowej rosyjsko-, polsko- i tadżyckojęzyczni.

Prof. dr hab. Jolanta Tambor

Prof. dr hab. Jolanta Tambor
Instytut Językoznawstwa
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Śląski
Pełnomocnik Rektora Uniwersytetu Śląskiego
ds. Studentów Zagranicznych
Dyrektor Szkoły Języka i Kultury Polskiej UŚ

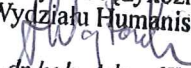
Adres pocztowy:

pl. Sejmu Śl. 1, 40-032 Katowice

E-mail: jolanta.tambor@us.edu.pl

tel./faks: +48 32 2512991

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH
Wydział Humanistyczny
Instytut Językoznawstwa
41-200 Sosnowiec
gen. Stefana Grota-Roweckiego 5

DYREKTOR
Instytutu Językoznawstwa
Wydziału Humanistycznego

dr hab. Adam Wojtaszek

Potwierdzam własnoręczność i wiarygodność podpisu

Katowice, 21 lutego 2020